

Indika: la ciutat que emergeix

Més de vint-i-cinc segles després que comencés el desenvolupament de la cultura dels ibers al puig de Sant Andreu d'Ullastret, s'ha avançat molt pel que fa als coneixements i la definició de la que va ser la ciutat ibèrica més gran de Catalunya. Les excavacions a la zona van començar fa setanta-cinc anys i els pròxims treballs previstos prometen deixar al descobert la magnificència d'un nucli de població que va arribar a acollir uns sis mil habitants.

Text > **PURI ABARCA**, periodista

La ciutat ibèrica d'Ullastret data de la segona meitat del segle VI aC. Tot fa pensar que va ser fundada per població assentada a la zona ja durant la primera edat del ferro (segle VII aC). Aquests primers pobladors es van autoanomenar indigets o *indiketes*, un nom recollit posteriorment pels escriptors grecs. Com que Ullastret es va convertir, amb el temps, en la capital de la tribu dels indigets que ocupaven les terres gironines, des de la Tordera fins al massís de l'Albera, s'ha deduït que el nom de la ciutat era Indika.

Al principi, no eren societats organitzades, vivien en cabanes, no tenien moneda ni escriptura pròpia i no disposaven de muralles com a sistema defensiu. Les interaccions comercials i de tradicions amb altres civilitzacions, com ara les dels fenicis i els etruscs, però sobretot els grecs, van configurar, a poc a poc, el que seria definitivament la cultura ibèrica a la zona. Van encunyar la seva pròpia moneda a partir de la segona meitat avançada del segle III aC, i les emissions que en van circular més pels pobles indigets van ser les fetes per les colònies gregues d'Empúries i Roses. Basant-se en signes fenicis, molt probablement, van construir el seu propi vocabulari, la traducció del qual encara està sense desxifrar, tot i

>> *Treballs de moviment de terres durant una de les primeres campanyes d'excavació.*

(Foto: MAC ULLASTRET)

>> Reconstrucció en 3D de la part sud de la ciutat ibèrica d'Ullastret, amb el fossat i l'accés principal. (Foto: MAC ULLASTRET)

que se n'han establert algunes interpretacions a partir de restes arqueològiques, com ara un plom amb inscripcions localitzat a Ullastret. A més, elaboraven la seva pròpia roba, de llana o de lli, i fabricaven cascos de ferro, escuts i armes per als soldats. Les cases eren de pedra i fang, i construïen sitges per guardar el gra. Una activitat important dels ibers va ser la ceràmica, però també van destacar en la producció de joies, sobretot de braçalets i arracades. Indika es va convertir en una ciutat pròspera.

El puig de Sant Andreu va ser escollit pels indigets perquè era un lloc elevat, factor important per a la defensa, i perquè la zona, situada a la vora d'un estany i amb grans extensions de terreny per cultivar, boscos i rieres, n'assegurava la subsistència i possibilitava l'elaboració de productes per comerciar. A mesura que interactuaven amb les colònies d'altres civilitzacions, els indigets van apostar per crear un poblat i, posteriorment, una ciutat, amb carrers adaptats a la geomorfologia de la zona, elements arquitectònics innovadors per a l'època, estructures més adequades per ser habitades que no pas les cabanes i, sobretot, amb una organització estamentada de la societat. La seva organització corresponia a un *oppidum* (lloc elevat, amb fortificació

construïda per obra d'humans), que era el centre de poder i establia les directrius polítiques, militars i religioses del territori. Hi van construir unes muralles i un fossat de defensa de grans dimensions, connectat amb el nucli mitjançant ponts. Segons s'ha pogut esbrinar en les diverses excavacions que s'hi ha fet, el poblat va ser urbanitzat en diferents ocasions, amb l'ampliació de la muralla, la implantació de nous barris i la construcció de cases per a famílies aristocràtiques. S'hi van fer nombroses obres públiques, com ara temples i cisternes. Els ibers adoraven diversos déus, i a Ullastret se sap que hi havia una representació de Demèter (deessa de l'agricultura, d'origen grec) i de Bes (geni protector de les llars i contra tot mal, d'origen egipci). Els rituals funeraris es basaven en la incineració i les restes es guardaven en urnes.

La ciutat ibèrica d'Ullastret va ser abandonada en el primer quart del segle II aC, coincidint amb l'expansió dels romans per la Mediterrània, en el marc de la Segona Guerra Púnica i l'inici de la romanització. Es creu que alguns dels seus habitants es van sotmetre a la cultura invasora, que no va tenir gaire interès per conservar el lloc, però molts es van desplaçar cap a altres nuclis de població, com ara Empúries.

Les campanyes d'excavacions

L'historiador Josep Pella i Forgas va esmentar la troballa de ceràmica dels ibers l'any 1883 a la publicació *Historia del Ampurdán: Estudio de la civilización en las comarcas del noreste de Cataluña*. No va ser, però, fins al 1931 que, arran d'una advertència a l'associació Amics de l'Art Vell sobre espolis en el jaciment, la Comissió Provincial de Monuments de Girona i l'Institut d'Estudis Catalans van enviar els arquitectes Josep Gudiol i Rafael Masó a fer un croquis topogràfic del jaciment. Diversos arqueòlegs van visitar l'espai, entre ells els prestigiosos Lluís Pericot i Adolf Schulten. Un cop comprovat el gran valor històric de la zona, el 1936, el jaciment va quedar inclòs en el Registre del Patrimoni Històric, Artístic i Científic de Catalunya.

L'any 1945, l'historiador i arqueòleg Josep de Calassanç Serra i Ràfols va escriure a la revista *Empúries* aquestes consideracions sobre el jaciment d'Ullastret: «El interés del poblado reside especialmente en el hecho de ser uno de los pocos hasta ahora conocidos de los indiketetas, ya que el de Indike mismo, núcleo vecino del barrio griego fortificado de Emporion, si bien conocemos su situación, y recientemente han sido descubiertos restos de sus murallas, por quedar debajo de la colonia romana, resulta difícil

la excavación y es probable que, como los citados restos de muralla, aparezca muy destruida. Es probable que Ullastret nos dé una facies interesante de la cultura indígena, con fuertes influencias griegas o helenísticas, debido a la proximidad de aquella ciudad y mercado [...]. Encomiamos el interés de excavarlo científicamente, empresa que podría realizarse en relación con la de Emporion, a la que tantos desvelos ha consagrado siempre el Museo Arqueológico de Barcelona en todas las fases de su desarrollo [...]. Ello vendría a completar felizmente el conocimiento de aquella época, aportando al conjunto de aquel estudio el de la vida indígena antes de la romanización, que difícilmente nos podrá dar Emporion misma, por las causas que hemos apuntado».

L'escriptor Josep Pla, que va visitar Ullastret en nombroses ocasions, va ser qui en va parlar més vegades, sobretot en textos publicats a la revista *Destino*. L'any 1961, Pla escrivia: «Ullastret se encuentra hoy en la discusión del mundo sabio y sus posibilidades son inmensas [...] hay abundante curiosidad internacional por Ullastret [...]. Será pronto uno de los lugares más sugeridores y bellos para la corriente turística, tanto de aquí como extranjera».

Malgrat les recomanacions de Serra i Ràfols, de reconeguts arqueòlegs de l'època i d'escriptors i periodistes, els treballs als jaciments d'Empúries i Ullastret han seguit ritmes diferents i l'assentament del puig de Sant Andreu només està excavat en menys d'un vint per cent del que es calcula que va ocupar l'antiga ciutat (un quilòmetre i mig de muralla, aproximadament). S'hi ha treballat de manera continuada i s'hi han fet troballes molt significatives, però resta pendent fer aflorar gran part de la ciutat que les noves tecnologies han permès localitzar sota terra. Una part que, ben segur, oferiria tresors nous i vestigis importants; potser, fins i tot, la desitjada traducció de l'escriptura ibèrica a altres llengües, com podria ser la grega, a l'estil de la pedra de

La muralla de l'assentament ibèric d'Ullastret és la més gran d'època ibèrica que ha estat excavada a Catalunya

>> Dos dels cranis enclavats trobats al jaciment. A baix, el plom amb inscripcions ibèriques. (Foto: PURI ABARCA)

Rosetta, que va permetre desxifrar els jeroglífics egipcis a partir del grec.

Els primers treballs al puig de Sant Andreu s'hi van dur a terme l'any 1947, promoguts per Lluís Pericot i dirigits per l'arqueòleg Miquel Oliva. L'any 1949 s'hi va fer la primera gran campanya i el 1952 va començar el període d'excavacions anuals, finançades per la Diputació de Girona, pocs anys abans que la institució comprés els terrenys on hi ha el jaciment del Puig de Sant Andreu (més endavant, la responsabilitat del jaciment passaria a la Generalitat). Les excavacions de 1954 van permetre descobrir la primera porta de la fortificació del poblat i un any després van començar els treballs de consolidació i restauració de la muralla. El 1955 es va descobrir el temple

1, situada a la part més elevada del puig de Sant Andreu. Des de llavors, les excavacions han permès treure a la llum nombrosos elements que han servit als historiadors per conèixer millor la

manera de viure i els trets culturals dels indigets. S'hi han localitzat petits tresors de monedes de plata, dracmes emporitanes i divisors; una làmina de plom amb inscripcions; cranis travesats per claus, i nombrosos materials quotidians dels ibers que van habitar la zona, entre els quals hi ha un abundant recull de ceràmica. El 2012 es van trobar, en un tram de carrer al vessant oriental del puig de Sant Andreu, quinze fragments cranials humans que corresponien a cinc individus, entre els quals hi havia dos caps travesats per sengles claus en un estat de conservació excepcional. Es tractava d'una pràctica ritual que consistia a exhibir el cap de l'enemic vençut com a trofeu de guerra.

L'aplicació de les noves tecnologies ha possibilitat, al llarg de l'última dècada, la localització de parts importants de l'estructura del jaciment i, sobretot, la definició de les grans dimensions de la ciutat i del nucli adjacent de l'illa d'en Reixac.

La muralla i el fossat

La muralla de l'assentament ibèric d'Ullastret és la més gran d'època ibèrica que ha estat excavada a Catalunya, i s'hi han localitzat diverses

portes per on s'accedia a l'interior de la ciutat. La porta 1, que data del segle III aC, n'era l'accés principal. Les muralles, reforçades amb pedres d'un gruix considerable, incloïen set torres, circulars i quadrades, que constituïen punts de vigilància. L'any 2012, gràcies a les prospeccions geofísiques de tomografia elèctrica, va ser localitzat el fossat defensiu de grans dimensions al voltant de la muralla, al vessant occidental del puig, que es va començar a excavar el 2013. Es calcula que els ibers hi van extreure fins a 12.500 metres cúbics de pedra, que, en paral·lel, van utilitzar per construir la muralla. Una tasca manual i feixuga que va culminar amb l'establiment d'un sistema defensiu de grans dimensions, fet que demostra la importància de la ciutat en l'època que va estar habitada.

El fossat té entre quatre i cinc metres de fondària respecte de la base de la muralla. En la primera fase del projecte, en van quedar a la vista 125 metres lineals, enmig dels quals es va trobar, el 2018, un petit objecte de plom, de tan sols vint-i-sis grams, amb una inscripció en escriptura ibèrica nord-oriental gravada en dues línies; no s'ha trobat res de comparable en tota la cultura ibèrica. Al fossat també es va fer la troballa d'un fragment d'una pintura de vori en un estat de conservació excepcional. I el 2019, els treballs d'excavació van deixar al descobert l'estructura d'un

>> Part del fossat que va quedar al descobert durant l'excavació que va començar l'any 2013, amb les torres de la muralla al fons. (Foto: PURI ABARCA)

pont que donava accés a la porta principal d'entrada, a l'angle sud-oest de la ciutat. En una segona fase, per a la qual no hi ha data concreta d'inici, però sí un projecte avançat, se n'excavaran uns dos-cents metres lineals, i es completarà d'aquesta manera bona part del sistema defensiu del vessant occidental de la ciutat. Serà l'excavació més gran que s'ha fet mai al jaciment, pel que fa a volum. El responsable del jaciment, Gabriel de Prado, explica que és probable trobar un altre pont d'accés a la ciutat, al sector nord-oest, i que, amb tot plegat, quedarà definida més clarament la dimensió estructural de la ciutat i la percepció que el visitant en té.

Les cases aristocràtiques

Una campanya recent d'excavació dirigida per la Universitat de Barcelona a l'istme de l'extrem nord de la ciutat ibèrica ha servit per definir una gran casa aristocràtica, d'uns cinc-cents metres quadrats, situada al cim del que inicialment va ser una pedrera explotada pels mateixos ibers i a tocar de la muralla. Es considera que la casa formava part d'un barri de creixement de la ciutat, construït dins de la fortificació un cop esgotada la pedrera. Les estances de la casa estan articulades entre carrers empedrats, amb diferents porxos d'accés i canals d'aigua. Durant l'excavació, s'hi han trobat restes d'elements

>> Estudiants de la UB, excavant la casa aristocràtica del nord del jaciment, aquest 2023. (Foto: PURI ABARCA)

casolans com ara un petit forn, una llar de foc i una taula de pedra raconera, a més de projectils de fona i vestigis de rituals d'ofrenes amb cabretes (una pràctica habitual, pel que es dedueix de troballes semblants en altres punts del nucli). Els treballs han deixat al descobert la base de les construccions i es calcula que la superposició de cases, fruit de reformes al llarg dels segles d'ocupació de la zona, arriba a uns tres metres de fondària.

L'illa d'en Reixac

El poblat de l'illa d'en Reixac, situat a uns quatre-cents metres al nord-est de la ciutat del puig de Sant Andreu, va coexistir amb aquesta altra, i junts van formar una comunitat única. Els primers treballs d'excavació a l'illa d'en Reixac els va fer Miquel Oliva, entre el 1965 i el 1967. L'assentament es remunta al segle VII aC i, de la mateixa manera que el del puig de Sant Andreu, va quedar abandonat en el segle II aC, a causa de l'ocupació romana. Mitjançant la prospecció geofísica multisistema (magnètica, geomagnètica, de georadar i elèctrica), el 2012 es va obtenir,

per primera vegada, una visió general de l'assentament de l'illa d'en Reixac, que hauria tingut més de cinc hectàrees de superfície.

El poblat estava situat en un petit turó, un espai que, fins ben entrada l'època moderna, era un illot al mig de l'estany d'Ullastret. Aquest 2023, es durà a terme una campanya, basada en un projecte del Museu d'Arqueologia de Catalunya, destinada a trobar la porta principal d'accés al poblat. Els treballs es faran amb la col·laboració de l'Institut Arqueològic Alemany i del Centre d'Arqueologia Subaquàtica de Catalunya (CASC). La participació del centre és important perquè és probable que al poblat de l'illa d'en Reixac es trobin estructures d'embarcadors i, a conseqüència d'això, restes de vaixells, ja que abans estava envoltat de l'estany. De fet, en altre temps, l'estany s'omplia amb l'aigua provinent, sobretot, de les crescudes del riu Daró (que segles enre era molt més cabalós que ara), i això hi permetia un cert grau de navegabilitat. A més a més, es creu que seria molt probable que, des d'aquest punt, hi hagués una connexió del riu amb el mar.

Representava un punt clau, doncs, per als antics habitants de la zona. Aquesta situació va canviar amb la dessecació de l'estany, a final del segle XIX, per destinar les terres a usos agrícoles, i el desviament del curs del riu Daró cap al Ter.

Les peces que s'han trobat al puig de Sant Andreu i a l'illa d'en Reixac estan exposades a la seu del Museu d'Arqueologia de Catalunya (MAC) a Ullastret, una instal·lació que va ser inaugurada el 9 de juliol de 1961, a instàncies de la Diputació de Girona. El museu té registrades unes cinc mil peces, però disposa de sis mil caixes amb més restes i fragments en diversos estats de conservació. Algunes de les troballes, com ara els cranis enclavats, han estat exposades temporalment en altres museus europeus. El MAC, mitjançant la seu d'Ullastret, col·labora amb entitats i universitats d'arreu, i actualment està integrat a la xarxa Iron Age Europe, creada el 2011 i formada per vuit museus més d'Alemanya, França i Suïssa dedicats a l'estudi, la conservació i la valoració d'alguns dels jaciments arqueològics protohistòrics més emblemàtics d'Europa.

>> Reproducció en 3D del poblat de l'illa d'en Reixac, al mig de l'antic estany d'Ullastret. (Foto: MAC ULLASTRET)

